

ΔΡΥΙΔΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΜΥΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΚΕΛΤΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

Όταν κάποιος αναφέρει την λέξη Δρυίδης, στο μυαλό των περισσότερων έρχεται η εικόνα ανδρών με λευκές ρόμπες να στέκονται γύρω από τις λίθους του Στόουνχετζ. Ο δρυιδισμός είναι απλά μια υιοθέτηση της αρχαίας κέλτικης θρησκείας. Αν και κατά την διάρκεια της εξάπλωσης του χριστιανισμού οι Δρυίδες θεωρούνταν μάγοι και μάντιες, στην προχριστιανική κέλτικη κοινωνία αποτελούσαν μια τάξη διανοούμενων, φιλοσόφων, δικαστών, εκπαιδευτικών, ιστορικών, γιατρών μάντεων, αστρονόμων και αστρολόγων.

Οι Δρυίδες ήταν αυτοί που πρώτοι μίλησαν σε ανοιχτές συγκεντρώσεις και τελετές, αυτοί που άναψαν φωτιές κατά την διάρκεια της τελετής, αυτοί που έκαναν θυσίες και απαγόρευαν σε άλλους το δικαίωμα συμμετοχής, αυτοί που διόριζαν βασιλείς και ασχολούνταν με τα μυστήρια του άλλου κόσμου, όταν άλλες πρακτικές αποτύγχαναν. Προτού όμως αναφερθεί κάτι άλλο για αυτούς, είναι απαραίτητη μια μικρή ιστορική αναδρομή στις ρίζες και την καταγωγή των αρχαίων Κελτών.

Η λέξη Κέλτης είναι η ονομασία που δόθηκε στους Κέλτες μέσα στην Ευρώπη. Από εκεί ξεκίνησαν, πριν μεταναστεύσουν στην περιοχή, που σήμερα ονομάζεται Ιρλανδία. Ο όρος Κέλτης δεν αναφέρεται σε μια εθνότητα, αλλά σε έναν πολιτισμό.

Διακρίνονται τρία φύλλα Κελτών της μεγάλης κέλτικης οικογένειας:

-οι Ιρλανδοί Κέλτες (Ιρλανδία)

-οι Γαλάτες (σημερινή Γαλλία και Βέλγιο)

-οι Μιλεσιανοί (με ρίζες στην Ισπανία και την Αίγυπτο και μετέπειτα μετανάστευση στην Ιρλανδία).

Ο όρος Κέλτης αναφέρεται σε όλες εκείνες τις φυλές που η μητρική τους γλώσσα σχετίζεται με αυτή των αρχαίων Κελτών. Οι αρχαίοι Δρυίδες, είναι γνωστό ότι υπήρχαν πριν από το 4000 π.Χ. και ήταν συνδεδεμένοι κυρίως με τις Βρετανικές Νήσους. Γύρω στα 1500 με 1000 π.Χ., οι Κέλτες ζούσαν στην σημερινή ανατολική Γαλλία, ενώ αργότερα εξαπλώθηκαν στην δυτική και κεντρική Ευρώπη.

Περίπου το 400 π.Χ ζούσαν στην Βρετανία, Ιρλανδία, Γαλλία, Βέλγιο, Αυστρία, Ελβετία και σε μέρη της Ισπανίας και της νότιας Ιταλίας.

Η πρώτη αναφορά σε αυτούς γίνεται σε ελληνικά κείμενα την εποχή του Σιδήρου. Διάφοροι Έλληνες και Ρωμαίοι συγγραφείς του αρχαίου κόσμου έγραψαν και σχολίασαν για τους Κέλτες και τις πεποιθήσεις τους. Οι ίδιοι οι Κέλτες δεν άφησαν καμία γραπτή μαρτυρία για την θρησκεία τους, όχι επειδή δεν μπορούσαν, αλλά επειδή ήταν απαγορευμένο. Οι Δρυίδες, ιερατική κάστα των Κελτών, επέτρεπαν μόνο την προφορική παράδοση, πιθανότατα για να αποτρέψουν την διάδοση των μυστικών τους σε ξένους.

Ο Ι. Καίσαρας ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τους Γαλάτες Κέλτες, όμως η μαρτυρία του συνοδεύεται από το πρόβλημα της έλλειψης αμεροληψίας, αφού η περιγραφή του παρουσιάζει τους Κέλτες ως βαρβάρους, τους οποίους οι « πολιτισμένοι » Ρωμαίοι έπρεπε να εκπολιτίσουν. Βασική πηγή ήταν, όπως προαναφέρθηκε, οι αρχαίοι Έλληνες ιστορικοί και συγκεκριμένα ο Ηρόδοτος (5^{ος} αιώνα π.Χ.), ο οποίος χρησιμοποίησε την λέξη κέλτοι, δηλαδή ξένοι. Ο Καίσαρας από την πλευρά του αποκαλούσε Κέλτες, όσους ζούσαν στη νότια πλευρά του Ρήνου και Γερμανούς, όσους ζούσαν στην βόρεια.

Ανάμεσα στους Γαλάτες υπήρχαν τρεις εξέχουσες τάξεις. Σύμφωνα με τον Ποσειδώνιο και κάποιες άλλες αρχαίες πηγές, η γαλατική θρησκεία και ο πολιτισμός αποτελούσαν μέλημα τριών τάξεων:

- των Δρυίδων

- των Βάρδων

-των Οβατών

Επρόκειτο για μια τρίπτυχη ιεραρχία, οι τάξεις της οποίας είχαν διαφορετικές υποχρεώσεις. Οι Κέλτες είχαν αναπτύξει ένα θρησκευτικό σύστημα με φορείς τους Βάρδους, οι οποίοι γνώριζαν όλα τα τραγούδια και τις ιστορίες της φυλής, τους Οβάτες που ήταν επιφορτισμένοι με την πρόβλεψη των μελλούμενων και την θεραπεία και τους Δρυίδες, που ήταν γνώστες της φυσικής και ηθικής φιλοσοφίας, δικαστές και εκπαιδευτικοί. Οι τελευταίοι ήταν υπεύθυνοι για την εκπαίδευση των νέων και γενικά για την πνευματική ζωή της κοινότητας. Δίδασκαν προφορικά και τα μαθήματά τους, όπως λένε, διαρκούσαν είκοσι χρόνια. Οι νέοι ξεκινούσαν ως Οβάτες με την υποχρέωση να κατανοούν τα μυστήρια της γέννησης και του θανάτου, προχωρούσαν στους Βάρδους, τον δεύτερο βαθμό του δρυϊδικού ιερατείου και έφταναν μέχρι το βαθμό του Δρυίδη. Δρυίδες μπορούσαν να γίνουν και άνδρες και γυναίκες και ήταν καθήκον τους να συμβουλεύουν τους βασιλείς, να ασκούν δικαστική εξουσία και να έχουν βαθιά γνώση των μυστηρίων της λατρείας και της τελετής. Γνώριζαν τα είδη των δένδρων και των ζώων, των εντόμων και των ψαριών, συνομιλούσαν με την φύση και ήταν σε θέση να κατανοούν τα μυστήριά της.

Οι Δρυίδες και οι Βάρδοι των Ιρλανδών Κελτών είχαν επινοήσει, γύρω στα 300 μ.Χ., ένα σύστημα γραπτού λόγου, το λεγόμενο Ogham. Αυτό το είδος γραφής βρέθηκε σε λίθινα μνημεία και επιγραφές, κυρίως στη Νότια Ιρλανδία.

Το Ogham ονομάζεται επίσης και Αλφάβητο των Δένδρων, καθώς κάθε γράμμα αντιστοιχεί σ' ένα δένδρο. Το Αλφάβητο αποτελείται από είκοσι γράμματα-ονόματα δένδρων και αντιστοιχεί σε μια συγκεκριμένη θέση πάνω στο χέρι. Με αυτό τον τρόπο, ολόκληρες μυστικές συζητήσεις λάμβαναν χώρα με το πραγματικό μήνυμα στη συμβολική γλώσσα, όσο διεξαγόταν η "φυσική" συζήτηση σχετικά με τον καιρό, την οικογένεια και την ζωή της κοινότητας. Το Αλφάβητο διαβαζόταν από κάτω προς τα επάνω, ενώ τα γράμματα αποτελούσαν συνδυασμό γραμμών που έτεμναν στην μέση μια οριζόντια ή κάθετη γραμμή.

Οι Κέλτες θεωρούσαν ότι η φύση ήταν η σύντροφος του πρωτόγονου ανθρώπου. Παρείχε υλικά για την διαβίωση του και γι' αυτό την λάτρευαν. Τα δένδρα ήταν οι γέφυρες ανάμεσα στον κόσμο του Ουρανού και της Γης.

Τα κλαδιά και οι ρίζες τους συμβόλιζαν την σχέση ανάμεσα στον Ουρανό και τον Κάτω Κόσμο, η αλλαγή εποχών συμβόλιζε τον κύκλο της γέννησης, του θανάτου και της αναγέννησης. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι Δρυίδες κατείχαν μεγάλη γνώση των φυτικών φαρμάκων και ότι τα φυτά διαδραμάτιζαν πολύ σημαντικό ρόλο στην διεξαγωγή μιας τελετής. Ιερά δέντρα ήταν:

- η σημύδα (σύμβολο της ανάστασης και της νέας ζωής)
- η φλαμουριά (σύμβολο του μαγικού και φυσικού κόσμου)
- η οξιά
- η αφροξυλιά (ιερό δέντρο των ξωτικών και προστάτης από ακάθαρτα πνεύματα)
- η φουντουκιά (βασικό συστατικό για την κατασκευή οργάνων μαντείας)
- η βελανιδιά
- η ιτιά
- η καρυδιά
- το έλατο (ως πέρασμα ανάμεσα στον επίγειο κόσμο και τον άλλο)

Η κέλτικη θρησκεία δεν αποτελεί με κανέναν τρόπο μια απλή ιστορία και δεν μπορεί να αποκαλεστεί μόνο Δρυιδισμός. Εκτός από την επίσημη θρησκεία, υπήρχε και ένα πλήθος από προκαταλήψεις και παρατηρήσεις, οι οποίες προέκυψαν από μια παλαιότερη από τον Δρυιδισμό πηγή, την Φύση και την σχέση του ανθρώπου με αυτήν.

Η προχριστιανική Κέλτικη θρησκεία δεν είχε αρχικά την ιδέα του πατριαρχικού στην οποί εξελίχθηκε αργότερα. Όπως οι περισσότερες θρησκείες, οι Κέλτες ξεκίνησαν με την ιδέα μιας μητέρας-θεάς.

Για τους Κέλτες αυτή ήταν η Ντανού (Danu), που σήμαινε νερό από τον Παράδεισο. Εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι ο ποταμός Δούναβης πήρε το όνομά του από την θεά, αφού είναι γνωστό ότι ο κέλτικος πολιτισμός εξελίχθηκε στις βασικές πηγές του Δούναβη.

Ξεκινώντας από τη μητέρα-θεά, η κέλτικη θρησκεία βασιζόταν στον πολυθεϊσμό, γνωστό και ως κέλτικο παγανισμό. Οι Κέλτες πίστευαν ότι όλα τα φυσικά αντικείμενα, όπως βράχοι και δέντρα, είχαν ψυχή. Φυσικά, υπήρχαν διάφορες παραλλαγές ανάμεσα στις διαφορετικές κέλτικες φυλές της Ιρλανδίας, της Μεγάλης Βρετανίας, της Γαλατίας, όμως υπάρχουν κάποια κοινά στοιχεία σε όλες.

Ο κέλτικος πολυθεϊσμός παρήκμασε την εποχή της Ρώμης, ιδιαίτερα μετά από την καταδίκη του Δρυιδισμού ως παράνομου, την εποχή του Κλαύδιου το 54 μ.Χ.

Παρόλα αυτά, συνέχισε να υφίσταται στην Βρετανία και στην Ιρλανδία, όπου και σταδιακά εξαφανίστηκε την εποχή του εκχριστιανισμού, μετά τον 5^ο και 6^ο αιώνα.

Στην κέλτικη θρησκεία υπήρχαν πολλοί θεοί και θεές, οι οποίοι λατρεύονταν από όλους τους Κέλτες, μολονότι μπορεί να είχαν διαφορετικά ονόματα και ιδιότητες. Αυτές οι παν κέλτικες θεότητες αντιστοιχούν σε ένα μικρό ποσοστό των κέλτικων θεοτήτων. Από τις γνωστές 300 θεότητες, μόνον περίπου 60 μπορούν να συναντηθούν σε περισσότερες από μία περιοχές και από αυτές μόνον 20 με 30 είναι πανκέλτικες. Οι Κέλτες πίστευαν ότι οι θεότητες υπήρχαν σε όλες τις εκφάνσεις της φύσης και λάτρευαν τις φυσικές δυνάμεις χωρίς να τους αποδίδουν ανθρωπομορφικά χαρακτηριστικά, όπως άλλοι λαοί (Έλληνες, Ρωμαίοι, Αιγύπτιοι). Αυτό άλλαξε, καθώς οι επιρροές από τους λαούς αυτούς άρχισαν να γίνονται αισθητές και έτσι σταδιακά οι Κέλτες απέδωσαν στους θεούς τους ανθρώπινη μορφή προχωρώντας σε μια ρωμαϊκή πολυθεϊστική θεώρηση της θρησκείας τους.

Αν και δεν έχουμε γραπτά αρχεία από τους Δρυΐδες αναφορικά στην ακριβή φύση των τελετουργικών τους και άλλων ιερών πράξεων, έχουμε ιστορίες που έχουν διασωθεί από επιγραφές, παραμυθάδες και λαογραφικές παραδόσεις, που επιβίωσαν με το πέρασμα των αιώνων στις κέλτικες περιοχές. Σύμφωνα με αυτές τις παραδόσεις, μερικές πανκέλτικες θεότητες αντιπροσώπευαν μεγάλα φυσικά φαινόμενα ή ουράνια σώματα, όπως τον ήλιο.

Οι Κέλτες δεν λάτρευαν τον ήλιο, αλλά τον θεωρούσαν σύμβολο του θεϊκού στοιχείου. Λάτρευαν τον **Lugh** ή τον **Taranis**, θεό του κεραυνού, τον **Toutatis**, προστάτη θεό της φυλής, τον **Belenos**, θεό της θεραπείας και τον **Cernunnos**, κερασφόρο θεό. Λατρεύονταν και θεές, εκτός από την **Danu**, όπως η **Sulis**, θεά του νερού, η **Matres**, θεά του ουρανού και η **Rhiannon**, θεά των αλόγων. Η τελευταία ήταν πολύ σημαντική, καθώς τα άλογα διαδραμάτιζαν σημαντικό ρόλο στην κέλτικη μυθολογία.

Η Rhiannon ήταν γνωστή από μια συλλογή μεσαιωνικών ουαλικών ιστοριών, το *Mabinogion*, όπου παντρεύεται τον βασιλιά Pwyll και αργότερα κατηγορείται ότι σκότωσε το βρέφος της. Ως τιμωρία της επεβλήθη να συμπεριφέρεται σαν άλογο και να μεταφέρει επισκέπτες στο βασιλικό συμβούλιο. Σύμφωνα με μια άλλη ιστορία υποχρεώθηκε να φοράει κολάρο στο λαιμό ως χαρακτηριστικό ενός θηρίου.

Μια ακόμη θεότητα των αλόγων είναι η **Macha**, ίσως τριαδική θεότητα και αυτή, η οποία σχετίζεται με την μάχη και την σκληρότητα. Θεωρείται ότι είναι μια από τις μορφές της **Morrighan**, θεότητας της μάχης και της σφαγής.

Άλλες μορφές της Morrighan ήταν η **BadhbCatha** και η **Nemain**.

Πολλοί θεοί λατρεύονταν στην τριαδική τους μορφή. Η ιδέα της τριπλής προσωπικότητας ενός θεού φαίνεται να σχετίζεται με την Ινδοευρωπαϊκή έκφραση. Ο Πυθαγόρας είδε το τρία ως τον τέλειο αριθμό των φιλοσόφων, την αρχή, τη μέση και το τέλος. Οι Έλληνες θεωρούσαν ότι ο κόσμος κυβερνούνταν από τρεις θεούς: τον Ουρανό(Δίας), τη Θάλασσα(Ποσειδώνας) και τον Κάτω Κόσμο(Άδης). Μια τέτοια τριπλή θεότητα ήταν και η Brighid, θεότητα της θεραπείας, της ποίησης και της σιδηρουργίας. Σχετίζεται με πολλές ιαματικές πηγές και πηγάδια. Άλλη λιγότερο γνωστή θεότητα της ίασης ήταν και η Airmed, στην οποία ήταν αφιερωμένη μια ιαματική πηγή, αλλά κατείχε και την θεραπευτική τέχνη της βοτανολογίας.

Στο κέλτικο πάνθεον υπήρχαν και μητέρες θεότητες όπως η Danu, η Rhiannon, η Macha και η Ernmas, όμως όλες τους διαδραμάτιζαν διάφορους ρόλους στην μυθολογία και τον κέλτικο συμβολισμό και δεν είναι δυνατό να περιοριστούν μόνο στον ρόλο της μητρότητας. Έτσι, μπορούσαν να είναι μητέρες, σιδηρουργοί, πολεμίστριες, θεραπεύτριες.

Οι μητέρες θεότητες συχνά ήταν σύμβολα δημιουργίας, γέννησης, γονιμότητας, σεξουαλικής ένωσης και στοργής.

Άλλοτε ήταν σύμβολα τιμωρίας και καταστροφής και μπορούσαν είτε να βοηθήσουν και να ευλογήσουν την κοινότητα είτε να την καταστρέψουν.

Θα μπορούσαν να ειπωθούν και άλλα πράγματα για τις κέλτικες θεότητες, όμως η έκταση αυτού του άρθρου θα γινόταν ακόμη μεγαλύτερη. Σκοπός ήταν να αναφερθούν κάποιες βασικές πανκέλτικες θεότητες αναγνωρισμένες σε ολόκληρο τον κέλτικο κόσμο και όχι σε μεμονωμένες περιοχές αυτού.

Είναι όμως απαραίτητο να αναφερθεί ότι οι Ρωμαίοι κατέκτησαν τις κέλτικες περιοχές της Γαλλίας, της Ισπανίας και της Βρετανίας και εξίσωσαν τους Κέλτες θεούς με τους δικούς τους.

Έτσι υποστήριξαν ότι ο Belenos ήταν ο δικός τους Απόλλωνας και ότι ο Lugus ήταν ο δικός τους Ερμής.

Αυτές οι ρωμαϊκές συγκριτικές περιγραφές αποτελούν μια από τις λιγοστές πηγές γραπτής πληροφόρησης για τους Κέλτες θεούς.

Η κέλτικη θρησκεία συνδύαζε τον μυστικισμό με την μαγεία υπογραμμίζοντας την πεποίθηση πως υπήρχε ζωή μετά τον θάνατο. Οι Κέλτες πίστευαν ότι η ψυχή έδραζε στο κεφάλι και όχι στην καρδιά, όπως πίστευαν οι χριστιανοί. Δεν υπάρχει αμιγής πληροφόρηση για τις κέλτικες πεποιθήσεις σε σχέση με την μεταθανάτια ζωή. Ωστόσο, από αρχαιολογικές ανακαλύψεις, ρωμαϊκές μαρτυρίες και μεταγενέστερη μυθολογία, καθιερώθηκε η αντίληψη ότι οι Κέλτες πίστευαν πως η ψυχή δεν πέθαινε με τον σωματικό θάνατο, αφού σύμφωνα με πρακτικές ταφής, τους νεκρούς συνόδευαν φαγητό, όπλα και κοσμήματα. Σύμφωνα με τον Ι. Καίσαρα, το κέντρο της κέλτικης πίστης ήταν το πέρασμα της ψυχής από το ένα σώμα στο άλλο. Πίστευαν ότι το να πολεμούν γυμνοί τους έφερνε πιο κοντά στον πνευματικό τους εαυτό, εξαγνίζοντας το κάρμα τους και διευκολύνοντας την άμεση μεταφορά τους στον άλλο κόσμο ,αν έχαναν την ζωή τους στην μάχη. Η έννοια του άλλου κόσμου αποτελούσε κοινό παράγοντα στις μετέπειτα μυθολογίες των εκχριστιανισμένων κέλτικων εθνών. Αυτός ήταν ο κόσμος της παράδοσης των ξωτικών και άλλων υπερφυσικών όντων, ένας κόσμος που κατά άλλους βρισκόταν υπόγεια, ενώ σύμφωνα με άλλους μακριά στην δύση. Πολλοί ακαδημαϊκοί υποστήριξαν ότι

αυτός ο κόσμος ήταν η παγανιστική κέλτικη μεταθανάτια ζωή, όμως δεν υπάρχουν αποδείξεις που να υποδεικνύουν κάτι ανάλογο.

Ένα ακόμα στοιχείο που πρέπει να αναφερθεί είναι η άποψη πως οι Κέλτες τελούσαν ανθρωποθυσίες ως μέρος των τελετουργικών τους. Η άποψη αυτή διατυπώθηκε από τον Ι. Καίσαρα και χαρακτηρίστηκε από τον ίδιο ως πράξη ανίερη και απεχθής. Οι Γαλάτες Κέλτες ήταν αυτοί που χρησιμοποιούσαν ανθρωποθυσίες και όχι οι Ιρλανδοί.

Η ανθρωποθυσία ήταν ένας εύκολος τρόπος να ξεφορτωθούν αιχμαλώτους πολέμων. Θεωρούνταν λιγότερο απεχθές να σκοτώσουν κάποιον ως θυσία (ώστε να περάσει η ψυχή του σε κάποιο άλλο σώμα και να συνεχιστεί η ζωή), παρά να περάσει την υπόλοιπη ζωή του ως σκλάβος ή φυλακισμένος. Μάλιστα, για ένα σοβαρό πρόβλημα, κάποιος θα θυσιαζόταν οικειοθελώς ως αγγελιοφόρος στους θεούς. Έτσι αποδείκνυαν ότι πράγματι επρόκειτο για σοβαρό πρόβλημα και εξασφάλιζαν ότι το μήνυμα θα αποστελλόταν στους θεούς ολοκληρωμένο και ανέπαφο.

Όπως όλα τα αρχαία ιερατεία, οι Κέλτες μελετούσαν την κίνηση των ουράνιων σωμάτων και διαμόρφωναν ανάλογα το ημερολόγιό τους. Οι Ιρλανδοί Κέλτες χώριζαν το έτος σε τέσσερις μεγάλες γιορτές που απείχαν ισότιμα μεταξύ τους. Σε αυτές τις γιορτές, το έτος προσωποποιούνταν την άνοιξη σε ένα νεαρό, το καλοκαίρι σε έναν μεσήλικα, το φθινόπωρο σε έναν ηλικιωμένο και το χειμώνα σε έναν άνδρα πολύ μεγάλης ηλικίας.

Η πρώτη γιορτή ήταν το Samhain (1/11), που σηματοδοτούσε την αρχή του έτους και θεωρούνταν η μοναδική εποχή κατά την οποία οι ζωντανοί μπορούσαν να έρθουν σε επαφή με τους νεκρούς.

Η δεύτερη γιορτή ήταν το Imbolc (1/02), που ήταν ιερή για την θεά της γονιμότητας Brighid.

Η τρίτη ήταν το Beltane(1/05) και ήταν αφιερωμένη στον θεό Bel. Σηματοδοτούσε την αρχή του καλοκαιριού, την ζωτικότητα και την νεότητα.

Η τέταρτη ήταν το Lughnasadh (1/08), αφιερωμένη στον θεό Lugh που σηματοδοτούσε την αρχή του θερισμού και το τέλος του καλοκαιριού. Μαζί με τις παραπάνω γιορτές, γιόρταζαν και τις ισημερίες και τα ηλιοστάσια (εαρινή:21/21-3, φθινοπωρινή: 21/22-9, θερινό ηλιοστάσιο: 21/22-6 και χειμερινό: 21/22-12).

Δύο αιώνες διήρκεσε η πολιορκία των Δρυίδων από τον χριστιανισμό. Χριστιανοί ιεραπόστολοι άλλαξαν τα ονόματα πολλών κέλτικων τελετών: το Samhain έγινε Halloween ή ημέρα των Αγίων Πάντων, το Yule έγινε Χριστούγεννα, το Imbolc έγινε Candlemas και οι τελετές γονιμότητας του Beltane αφιερώθηκαν στην λατρεία της Παναγίας.

Οι κλασικές πηγές υποστηρίζουν ότι οι Κέλτες δεν είχαν ναούς (πριν τη γάλλο-ρωμαϊκή περίοδο) και ότι τα τελετουργικά τους τελούνταν σε φυσικά τοπία και δάση.

Ωστόσο, οι Κέλτες άφησαν πίσω τους αρχαιολογικά μνημεία, κατασκευασμένα κυρίως από λίθους. Γιγάντιοι λίθινοι κύκλοι, όπως στο Avebury στο Wiltshire, στο Silbury Hill και φυσικά το γνωστότερο από όλα, το **Stonehenge** στην ΝΔ Αγγλία.

Τα μνημεία αυτά εξυπηρετούσαν σκοπούς, όπως τον υπολογισμό των ισημεριών, των ηλιοστασιών και πολύπλοκων αστρικών και σεληνιακών συγχρονισμών.

Με αυτά σχετίζονται και πλήθος αρχαιολογικών ευρημάτων, όπως χρυσών κοσμημάτων, διακοσμημένων λίθων και αγγείων, εργαλείων και οστών, μπρούτζινων τελετουργικών εργαλείων και ημιπολύτιμων λίθων, κυρίως κεχριμπαριού.

Κλείνοντας, τέσσερις είναι οι παράγοντες της κέλτικης θρησκείας και του πολιτισμού των Κελτών πριν τις επιρροές των Κλασικών και των Χριστιανών :

1) Έχουμε να κάνουμε με μια πληθώρα προκαταλήψεων και μαγικών πεποιθήσεων, συμπεριλαμβανομένης και τη ανθρωποθυσίας.

Αυτά ποικίλουν από τόπο σε τόπο και δεν μπορούν να γενικευθούν.

2) Υπήρχε, σίγουρα, ένα φιλοσοφικό σύστημα σκέψης με κεντρικό στοιχείο την λατρεία του ήλιου, όχι ως θεού, αλλά ως εμβλήματος της θεϊκής δύναμης και διάρκειας με την πεποίθηση της αθανασίας της ψυχής.

3) Λατρεύονταν προσωποποιημένοι θεοί, όπως ο Lugh, η Morrighan κ.α. ως αντιπρόσωποι των φυσικών δυνάμεων ή προστατών των κοινωνικών νόμων.

4) Οι Ρωμαίοι εντυπωσιάστηκαν από την ύπαρξη ανάμεσα στους Δρυϊδες ενός σώματος εκπαιδευτικών, οι οποίοι δίδασκαν τα φυσικά φαινόμενα και την εξήγηση τους, καθώς και την σύσταση το Σύμπαντος.

Σίγουρα, υπάρχουν πολλά περισσότερα στοιχεία για τον Κέλτικο πολιτισμό και την θρησκεία αυτών των εξαιρετικών ανθρώπων, των Κελτών. Όμως ένα είναι γεγονός, το δέος και ο θαυμασμός, που πάντα θα προκαλούν στους σύγχρονους με το άκουσμα του ονόματός τους.

